

Political Economy of Financialization and Financial Metropolitans

نویسنده: پرویز صداقت

مقدمه

می‌باشد، را تجدیدساختار کند. این سرمایه‌داری مالی به شکل جدید، مازاد هر چه بیشتری را که در فرآیندهای تولید، نه تنها در کانون بلکه در آنچه پیرامون نظام جهانی بوده، به خود اختصاص می‌دهد.

به هر تقدیر، نقش روزافزون سرمایه مالی در اقتصاد معاصر، به موازات تحولات مهمی که از ۱۹۸۰ به بعد رخ داده، تغییرات مهم ساختاری را در سیستم اقتصاد جهانی به وجود آورده است. ریگان‌سیسم و تاچریسم در کشورهای پیشرفته سرمایه‌داری و برنامه‌های تعدیل ساختاری در کشورهای در حال توسعه، با دنبال کردن برنامه‌های آزادسازی اقتصادی، مقررات‌زدایی و خصوصی‌سازی، بازیگران قدرتمند جدیدی وارد عرصه اقتصاد شهری نمود که از آن جمله، سرمایه مالی نقش روزافزونی در حیات اقتصاد ایفا کرد. مارتین ولف، در «فایننشال تایمز»، می‌نویسد: «سرمایه‌داری، از سرمایه‌داری مدیریتی نیمه قرن بیستم، به سرمایه‌داری مالی جهانی جهش یافته

اصطلاح «مالی‌گرایی»^۱ در چند دهه اخیر در توصیف نظام یا فرآیندهای اقتصادی تدوین شده و در پی آن است که تمام ارزش‌های قابل مبادله (مشهود، نامشهود، آتی، کنونی و...) به ابزاری مالی^۲ یا به مشتقی^۳ از ابزار مالی بدل گردد. بدون تردید، بخش مالی، همواره نقشی اصلی و تعیین‌کننده در انباشت سرمایه داشته و بازارهای پول و سرمایه نیز نقشی تعیین‌کننده در اقتصاد مبتنی بر بازار ایفا نموده است. با این حال، نقش روزافزون سرمایه مالی در چند دهه اخیر ویژگی جدیدی به اقتصاد سرمایه‌داری بخشیده که از آن به‌عنوان مالی‌گرایی فرآیند انباشت^۴ یاد می‌شود. پل سوییزی، اقتصاددان امریکایی، یکی از سه ویژگی سرمایه‌داری معاصر را فرآیند مالی‌گرایی انباشت سرمایه^۵ می‌نامد.

مالیه قادر است که سرمایه‌داری تولیدی - اقتصادی که در عمل تولیدکننده کالاها و خدمات مورد مصرف مردم

است.^۶ برای مثال، سود شرکت‌های بخش مالی در اقتصاد آمریکا در سال ۲۰۰۴ را که معادل ۳۰۰ میلیارد دلار بود، در نظر بگیرید و آن را با ۵۳۴ میلیارد دلار سود صنایع داخلی غیر مالی مقایسه کنید. ملاحظه خواهید کرد که حدود ۴۰ درصد از کل سود شرکت‌های داخلی در بخش مالی بوده است. این شرکت‌ها چهل سال پیش تنها ۲ درصد از کل سود را در اختیار داشتند که این امر نشانه روشن رشد مالی‌گرایی تنها در اقتصاد سیاسی آمریکا است.

آمریکا و انگلستان در رشد مالی‌گرایی در اقتصاد خود پیشگام بوده‌اند، با خلق مقادیر هنگفت بدهی رشد را به پیش می‌رانند. در هر حال نظام و قوانین مالی این کشورها از طریق اتحادیه‌های اقتصادی، پولی، مالی، منطقه‌ای، جهانی و از طریق نهادهایی مانند سازمان تجارت جهانی در سراسر جهان گسترش یافته است. علاوه بر آن، با وساطت نهادهایی همچون بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول، در به اصطلاح بازارهای نوظهور^۷ گسترش می‌دهد.

سرمایه‌داری،
از سرمایه‌داری مدیریتی نیمه قرن بیستم،
به سرمایه‌داری مالی جهانی
جهش یافته است

دیوید هاروی، متفکر برجسته معاصر، با اشاره به تحولات دهه‌های اخیر، تأکید می‌کند که: «این دگرگونی را بیش از هر چیز در نحوه تحول شهر در این دوره مشاهده می‌کنیم»^۸. تأثیرات مالی‌گرایی و اقتصاد شهری در ابعاد مختلف قابل بررسی است. تأثیرات رشد بخش مالی را می‌توان در اقتصاد سیاسی شهرها مورد بررسی قرار داد، روند تبعیت برنامه‌های توسعه شهری از سرمایه مالی را بررسی و آسیب‌شناسی نمود. اما در این مقاله کوتاه در نظر داریم به اختصار، تأثیر فرآیند مالی‌گرایی را بر روی فضای شهری بررسی کرده، تصویری از فرآیندی را ارائه نماییم که طی آن در طول دو دهه اخیر بسیاری از کلان‌شهرها به کانون‌های مالی بدل شده‌اند.

جهان‌شهرها؛ شهرهای مالی

کانون مالی، شهری جهانی است که میزبان سرمایه‌های

مالی، در شکل فعالیت شعبه‌های بانکی یا بورس‌های اوراق بهادار، بورس‌های کالایی و بازارهای مالی فرابورس می‌شود. چنین شهری غالباً دارای دست‌کم یک بورس مهم اوراق بهادار و به موازات آن سایر بازارهای مالی است، بانک‌های مهم بین‌المللی نیز در آن حضور مؤثری دارند و بر مبنای این تعریف، شاخص کانون‌های مالی جهانی تعریف شده است.^۱

نیویورک و لندن مهم‌ترین کانون‌های مالی جهان به شمار می‌روند، تفاوت‌ها بین این دو بسیار اندک است، حضور لندن در رأس جدول کانون‌های مالی جهانی از نقش نیویورک در هدایت بازارهای مالی جهان نمی‌کاهد. نکته مهم آن است که فاصله هنگ‌کنگ با لندن و نیویورک بسیار اندک است. ده کلان‌شهری که در سال ۲۰۱۰، بر اساس شاخص کانون‌های مالی جهانی در رده‌های نخست قرار داشتند، عبارتند از^{۱۱}:

۱. لندن
۲. نیویورک
۳. هنگ‌کنگ
۴. سنگاپور
۵. توکیو
۶. شانگهای
۷. شیکاگو
۸. زوریخ
۹. ژنو
۱۰. سیدنی

جدول شماره ۱ - مقایسه ده کلان‌شهر مهم مالی و ده کلان‌شهر قدرتمند اقتصادی

ردیف	کلان‌شهر قدرتمند مالی	کلان‌شهر قدرتمند اقتصادی
۱	لندن	لندن
۲	نیویورک	هنگ‌کنگ
۳	هنگ‌کنگ	نیویورک
۴	سنگاپور	توکیو
۵	توکیو	شیکاگو
۶	شانگهای	سنول
۷	شیکاگو	پاریس
۸	زوریخ	لوس‌آنجلس
۹	ژنو	شانگهای
۱۰	سیدنی	تورنتو

توضیح: آمار ده کلان‌شهر قدرتمند اقتصادی مربوط به سال ۲۰۰۸ می‌باشد که مجله فوربس منتشر کرده است.

انگلستان - لندن (سیتی)
آلمان - فرانکفورت
فرانسه - پاریس
ایتالیا - میلان
هلند - آمستردام
اقیانوسیه
استرالیا - سیدنی، ملبورن

در عمل تفاوت مهمی بین لندن و نیویورک وجود ندارد و کارشناسان بر استمرار تعامل این دو کانون مالی تأکید دارند

زلاند نو - ولینگتون، آکلاند

روش‌شناسی رتبه‌بندی کلان‌شهرهای مالی

شاخص کانون‌های مالی جهانی، برای نخستین بار در مارس ۲۰۰۷ منتشر شد. این شاخص بر مبنای دو دسته از داده‌ها برای کانون‌های مالی جهانی محاسبه شده است. نخستین شاخص‌ها، تحت عنوان عوامل ابزاری^{۱۲} (شاخص‌های برون‌زا) است که در عین حال، طی تحقیقات پیمایشی از طریق پرسش‌نامه، نظر کارشناسان خدمات مالی را نیز در این مورد اخذ می‌کند؛ عوامل ابزاری بر مبنای شواهد عینی و رقابت‌پذیری بر مبنای منابع یکسان و قابل‌مقایسه اخذ می‌گردد، پرسش‌نامه‌های بررسی‌های پیمایشی نیز برای ۱۸۷۶ کارشناس مالی فرستاده می‌شود. در مجموع، ۷۵ عامل ابزاری برای رتبه‌بندی کلان‌شهرهای مالی مورد استفاده قرار گرفته است.

شاخص‌های ابزاری مورد استفاده چند دسته هستند: عوامل مربوط به نیروی انسانی، عوامل رقابتی به طور عام، عوامل مربوط به زیرساختارها، عوامل مربوط به محیط اقتصادی و عوامل مربوط به دسترسی به بازار. براساس مجموعه‌ای از شاخص‌ها، هر یک از ضرایب بالا برآورد شده، از آن برای رتبه‌بندی کلان‌شهرهای مالی استفاده می‌گردد.

عوامل رقم‌زننده هر یک از شاخص‌های برشمرده به شرح زیر است:

در جدول شماره ۱، نام ده کلان‌شهر مالی مهم جهان و ده کلان‌شهر قدرتمند اقتصادی (براساس رده‌بندی مجله معتبر فوربس) درج شده است. کم‌وبیش هم‌پوشانی کافی بین این دو وجود دارد که نشان می‌دهد شهرهای قدرتمند مالی تقریباً قدرتمندترین کلان‌شهرهای اقتصادی نیز به شمار می‌روند. بر همین اساس و بر مبنای روش‌شناسانه‌ای که در بخش بعدی شرح داده می‌شود، فهرست کلان‌شهرهای مالی مهم جهان برحسب قاره‌ها و کشورها به ترتیب زیر است:

آفریقا

آفریقای جنوبی - ژوهانسبورگ
نیجریه - لاگوس
مصر - قاهره

امریکای شمالی و لاتین

ایالات متحده - نیویورک، شیکاگو، سان فرانسیسکو
امریکا - بوستون، چارلوت، کارولینای شمالی، شیکاگو، سان فرانسیسکو، واشنگتن دی.سی.

کانادا - تورنتو، ونکوور، مونترال
آرژانتین - بوینوس آیرس
برزیل - سائوپائولو، ریودوژانیرو، بلو هوریزانته
کلمبیا - بوگوتا
مکزیک - مکزیکوسیتی
پاناما - پاناما سیتی

آسیا

ژاپن - توکیو، اوزاکا
سنگاپور - شهر سنگاپور
هنگ کنگ

کره جنوبی - سئول
تایوان - تایپه
چین - پکن، شانگهای، شن‌ژن

هند - بمبئی، دهلی نو، بنگلور، چنای
اندونزی - جاکارتا
مالزی - کوالالمپور

پاکستان - کراچی، اسلام‌آباد
فیلیپین - ماکاتی
تایلند - بانکوک

ویتنام - شهر هوشی‌مین

اروپا

عوامل ابزاری مربوط به زیرساختارها

۱. هزینه‌های بهره‌برداری از دفاتر اداری
 ۲. فضای اداری
 ۳. شاخص مالکیت جهانی
 ۴. شاخص شفافیت مستغلات
 ۵. زیرساختارهای مخابراتی
 ۶. سهولت ارتباطات الکترونیکی
 ۷. زیرساختارهای شهری
 ۸. کیفیت شبکه حمل‌ونقل زمینی
 ۹. کیفیت راه‌ها
۱۲. حجم اوراق اختیار آتی دادوستد شده
 ۱۳. اعتبارات داخلی اعطا شده به‌وسیله شبکه بانکی
 ۱۴. درصد بنگاه‌هایی که از اعتبارات بانکی برای سرمایه‌گذاری استفاده می‌کنند
 ۱۵. کل دارایی‌های خالص صندوق‌های سرمایه‌گذاری
مشاعی
 ۱۶. خدمات مالی بین‌المللی اسلامی
 ۱۷. موقعیت خارجی بانک‌های مرکزی
 ۱۸. رتبه‌بندی اعتباری

عوامل انسانی و اهمیت نسبی هر یک

۱. دانش آموختگان علوم اجتماعی، بازرگانی و حقوق
۲. نسبت دانش آموختگان دوره متوسطه
۳. شاخص محدودیت‌های صدور ویزا
۴. شاخص توسعه انسانی ملل متحد
۵. قدرت خرید شهروندان
۶. شاخص کیفیت زندگی
۷. شاخص خوشبختی
۸. شمار افراد با ثروت ویژه بالا
۹. شاخص امنیت شخصی
۱۰. شاخص شمار جرایم
۱۱. شاخص مقاصد توریستی
۱۲. میانگین تعداد روزهای بارانی

کلان‌شهرهای امروز جهانی کم‌وبیش در فرآیند گذار به جهان‌شهرهایی مالی هستند،

مجموعه‌ای از عوامل سیاسی، اقتصادی، زیرساختاری، محیط مقرراتی و قانونی مانع از آن شده که تهران قادر باشد در این میانه نقشی ایفا کند

۱۰. نسبت جاده‌ها به زمین
۱۱. حجم خطوط ریلی نسبت به سطح زمین

عوامل ابزاری مربوط به دسترسی به بازار

۱. شاخص دسترسی به سرمایه
 ۲. شاخص کانون‌های تجاری
 ۳. فرصت‌های دسترسی
 ۴. اوراق بهادارسازی
 ۵. ارزش جاری بورس اوراق بهادار
 ۶. ارزش سهم مبادله شده در فدراسیون جهانی بورس‌های اوراق بهادار
 ۷. تعداد سهم مبادله شده در فدراسیون جهانی بورس‌های اوراق بهادار
 ۸. دسترسی به فرصت‌های بین‌المللی سرمایه‌گذاری پاسخ‌گوی اجتماعی
 ۹. سطح شاخص‌های بورس اوراق بهادار
 ۱۰. ارزش اوراق قرضه دادوستد شده
 ۱۱. حجم اوراق اختیار معامله دادوستد شده
۱. محیط اقتصادی
 ۲. سهولت انجام کسب و کار
 ۳. رتبه‌بندی ریسک عملیاتی
 ۴. نرخ بهره حقیقی
 ۵. رشد پیش‌بینی شده شهر (۲۰۲۵ - ۲۰۰۸)
 ۶. مکان خدمت‌دهی جهانی
 ۷. شاخص عدم شفافیت
 ۸. شاخص فساد
 ۹. شاخص مقایسه دستمزد
 ۱۰. نرخ‌های مالیات بر شرکت‌ها
 ۱۱. مالیات‌های پرداختی
 ۱۲. نرخ مؤثر مالیاتی کارکنان
 ۱۳. نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی

۱۴. موافقت‌نامه‌های اطلاعات مالیاتی دو جانبه

۱۵. آزادی اقتصادی جهانی

۱۶. تراکم جمعیت در شهر

نتیجه‌گیری

در پی فرآیند جهانی‌سازی و مالی‌گرایی اقتصاد جهانی، کلان‌شهرهای مهم جهان امروز در حال تبدیل به جهان‌شهرهایی مالی‌اند که براساس نقشی که در بازارهای مالی جهان ایفا می‌کنند، جایگاه خود را در اقتصاد مالی جهان رقم می‌زنند.

در وضعیت کنونی شهرهای مالی جهان، در عمل تفاوت مهمی بین لندن و نیویورک وجود ندارد و کارشناسان بر استمرار تعامل این دو کانون مالی تأکید دارند. هنگ‌کنگ، به مثابه سومین کانون جهانی مالی، به طور مستمر فاصله خود را با نیویورک و لندن می‌کاهد. به نظر می‌رسد، سنگاپور نیز مسیر مشابهی را طی خواهد کرد. نقش آسیا در بازارهای مالی جهانی در سال‌های اخیر همواره روبه‌صعود بوده و شانگهای نیز اکنون در زمره ده کلان‌شهر برتر مالی جهان قرار دارد. کارشناسانی که در بررسی کلان‌شهرهای مالی جهانی مورد سؤال قرار گرفته‌اند، همگی معتقد بوده‌اند که طی چند سال آتی نقش شن‌ژن، شانگهای، سنگاپور، سئول و پکن در میان کلان‌شهرهای مالی جهان افزایش خواهد یافت.

در سال‌های اخیر دومی جایگاه برجسته خود را در میان کانون‌های مهم مالی جهان از دست داده است. با این حال هم‌چنان مهم‌ترین کانون مالی خاورمیانه است و در پی آن قطر و بحرین قرار دارند.

در عین حال که کلان‌شهرهای امروز جهانی کم‌وبیش در فرآیند گذار به جهان‌شهرهایی مالی هستند، مجموعه‌ای از عوامل سیاسی، اقتصادی، زیرساختاری، محیط مقرراتی و قانونی مانع از آن شده که تهران قادر باشد در این میانه نقشی ایفا کند؛ در صورتی که، این شهر از پتانسیل بالایی برای

نقش آسیا در بازارهای مالی جهانی در سال‌های اخیر همواره روبه‌صعود بوده و شانگهای نیز اکنون در زمره ده کلان‌شهر برتر مالی جهان قرار دارد

۱۶. ارزیابی ریسک صنعت بانکداری

۱۷. بدهی دولتی نسبت به تولید ناخالص داخلی

۱۸. شاخص ریسک سیاسی

عوامل ابزاری مرتبط با رقابت‌پذیری عام

۱. نمره رقابت‌پذیری عام

۲. شاخص رقابت‌پذیری جهانی

۳. اعتماد تجاری

۴. جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

۵. شاخص اعتماد سرمایه‌گذاری خارجی

۶. نسبت تولید ناخالص داخلی شهر به کشور

۷. تولید ناخالص داخلی سرانه شاغلان

۸. نوآورترین کشورها در جهان

۹. شاخص جهانی مالکیت معنوی

۱۰. شاخص بهای خرده‌فروشی (درصد تغییر سالانه)

۱۱. هزینه زندگی

۱۲. شاخص قدرت جهانی شهر

۱۳. بررسی پیمایشی شهرهای جهانی

۱۴. شاخص جهان‌شهری

۱۵. شمار نمایشگاه‌های بین‌المللی سالانه

پی‌نوشت:

1 - Financialization

2 - Financial Instrument

3 - Derivative

4 - Financialization of Accumulation

۵- دو ویژگی دیگر از نظر وی انحصاری بودن و رکود است. ر.ک.

- Paul M. Sweezy, "More (or Less) on Globalization", Monthly Review 49, no. 4 (September 1997).

6 - Martin Wolf, "Unfettered Finance is Fast Reshaping the Global Economy", Financial Times (June 18, 2007).

7 - Emerging Markets

۸- به نقل از دیوید هاروی، نولیب‌الیسم و شهر، در کتاب ایدئولوژی نولیب‌رال (۱۳۸۸)، گردآوری و ترجمه پرویز صداقت (ص. ۱۵۰).

9 - Global Cities

از اصطلاح جهان‌شهر استفاده کرده‌ایم تا تفاوت این مفهوم با World Cities را نشان دهیم. (ر.ک. مظفر صرافی و دیگران، جهانی‌شدن، شهرهای جهانی و کلان‌شهر تهران، فصلنامه اقتصاد شهر، شماره سوم).

۱۰- شاخص کانون‌های مالی جهانی را مؤسسه Z/Yen به طور سالانه منتشر می‌کند. این مؤسسه، اندیشه‌گاهی است که مرکز اصلی آن در لندن است.

11 - Z/Yen, The Global Financial Centers Index8, SEPTEMBER 2010.

12 - Instrumental Factors